

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра правоохоронної діяльності та поліціїстики
Факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Інформаційне право» обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

262 Правоохоронна діяльність

**на тему : Поняття інформаційного права. Механізм інформаційно-
правового регулювання. Джерела інформаційного права.**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30 серпня 2023 року № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25 серпня 2023 року № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29 серпня 2023 року № 7

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Протокол від 18 серпня 2023 року № 8

Розробники:

1. Завідувач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики, кандидат юридичних наук, професор Панова Ірина Вікторівна.

Рецензенти:

1. Заступник начальника відділення поліції №3 Харківського районного управління поліції №1 ГУНП в Харківській області, доктор, снс Прокопенко О.Ю.
2. Професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Комзюк А.Т.

План лекції

- 1. Поняття інформаційного права**
- 2. Механізм інформаційно-правового регулювання**
- 3. Джерела інформаційного права**

Література

1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про захист персональних даних : закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
3. Про захист суспільної моралі : закон України від 20 листоп. 2003 р. № 1296- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>
4. Про інформаційні агентства : закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр>
5. Про інформацію : закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
6. Про Концепцію Національної програми інформатизації : закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – Ст. 182. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр>
7. Про бібліотеки і бібліотечну справу : закон України від 27 січн. 1995 № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 7. – ст.45. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>
8. Про Національний архівний фонд і архівні установи : закон України від 24 груд. 1993 № 3814-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – ст.86. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
9. Про науково-технічну інформацію: закон України від 25 червн. 1993 № 3322-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – ст.345. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>
10. Про державну таємницю : закон України від 21.01.1994 № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №16. – С. 93. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : закон України від 05 лип. 1994 № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – ст.286. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр>
12. Про рекламу : закон України від 3 лип. 1996 р. № 270/96-ВР // Відомості

Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр>

13. Про доступ до публічної інформації : закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

14. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 // Урядовий кур'єр від 28.02.2017. № 38. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

Основна література:

1. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти. Дзюбань О.П., Пилипчук В.Г. / За заг. ред. проф. В.Г. Пилипчука. – Харків: Майдан, 2011. – 244 с.

2. Марущак А. І. Інформаційне право України : підручник / А. І. Марущак. – К. : Дакор, 2011. – 456 с.

3. Інформаційна взаємодія у місцевому самоврядуванні: перспективи правового регулювання Дубняк М.В. : монографія – Київ: Видавничий дім «АртЕк». – 2019. – 190 с.

4. Основи інформаційного права України : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. Рекомендовано МОН / Цимбалюк В. С., Павловський В. Д. – К., 2009. – 414 с.

5. Інформаційне право та інформаційне законодавство Брижко В.М., Фурашев В.М. : наукове видання. – (НДІП НАПрН України). Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 288 с.

6. Брижко В. М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія / Брижко Валерій Михайлович. – К. : ПанТОТ, 2009. – 415 с.

7. Горбулін В. П. Проблеми захисту інформаційного простору України : монографія / В. П. Горбулін, М. М. Биченок. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 136 с.

8. Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України Пилипчук В. Г., Компанцева Л. Ф., Кудінов С. С., Доронін І. М., Дзюбань О. П., Акульшин О. В., Заруба О. Г.; за заг. ред. В. Г. Пилипчука: монографія – К. : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 272 с.

Додаткова література:

1. Панова І.В. Фактори, що впливають на утворення системи інформаційного права та формування її змісту // Інформація і право. 2018. № 3 (26). С. 9-15.

2. Панова І.В. Сучасні проблеми цифровізації військового обліку в Україні // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. III наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – 208 с. – С. 52-56. <https://dspace.univd.edu.ua/items/53e4a11d-7784-47ec-8140-1c250b37af2e>

3. Панова І.В., Шевцова А.С. Національна поліція України як суб'єкт формування і реалізації політики інформаційної безпеки України //

Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. II наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2022. – 208 с. – С. 281-283. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd87cc48-6e4f-497a-a782-d3a76ce14332/content>

4. Панова І.В., Шевцова А.С. Засоби забезпечення інформаційної безпеки України// Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.).–Харків: ХНУВС, 2021.–С. 72-74 <https://dspace.univd.edu.ua/items/c216c142-4cdd-427c-927c-f3b9dee6e6c0>
5. Щодо окремих питань визначення стандартів кібербезпеки при підготовці працівників для кіберполіції Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.–Харків, 2017.–340 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/7230016d-744b-497c-8abf-3e2fde902571>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Судова влада України <https://court.gov.ua/>
4. Офіційний сайт МВС України www.mvs.gov.ua.
5. Офіційний сайт Верховного Суду України <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/>
6. Єдиний державний реєстр судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
7. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>
10. Юридична бібліотека <http://pravo.biz.ua/>
11. сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – <http://www.niss.gov.ua>

1. Поняття інформаційного права

Інформаційна сфера стала однією з самих гарячих сфер світового і суспільного життя, що зумовлено її взаємодією з усіма сферами сучасного соціуму, зростаючою значущістю інформаційної складової у житті й діяльності особи, суспільних організацій та держави. Все це є підставою і вагомими аргументами для виділення предмета і відносин, пов'язаних з інформацією та інформаційною діяльністю, в окрему самостійну галузь правового регулювання. Таким має стати **інформаційне право** — основа інформаційного суспільства. Необхідність прискорення формування нової самостійної галузі права зумовлена стрімко зростаючою значущістю процесів розвитку можливостей і суперечностей інформаційних технологій і потребою адаптувати їх інститутами держави і права, враховуючи національні інтереси.

В Україні проблемам інформаційного права приділяється недостатня увага. Стан наукового осмислення цієї проблематики можна охарактеризувати як мляву поточну дискусію. Серед її учасників є прибічники визначення інформаційного права як окремої галузі та противники, які вважають інформаційне право субінститутом права і складовою правової інформатики. Останні, дотримуючись традиційних уявлень щодо інформатики як діяльності з інформацією, не враховують сучасних реалій, пов'язаних з розвитком інфосфери та змістом інформаційної діяльності.

Інформаційне право є молодого галуззю права, яка сформувалася на межі інформатики й права. Як галузь суспільних відносин інформаційне право може розглядатися у двох аспектах: об'єктивному й суб'єктивному.

В об'єктивному розумінні **інформаційне право** — це врегульований нормативними актами комплекс суспільних відносин, об'єктом яких є інформація.

У суб'єктивному розумінні **інформаційне право** — це комплекс прав й обов'язків суб'єктів суспільних відносин щодо інформації.

Категорія "**інформаційне право**" може розглядатися в **кількох аспектах**:

- як галузь суспільних відносин;
- як інституція в юридичній науці;
- як навчальна дисципліна.

Як **галузь суспільних відносин** інформаційне право може розглядатися у двох значеннях: об'єктивному і суб'єктивному. В **об'єктивному** інформаційне право — це врегульований нормативними актами комплекс суспільних відносин, об'єктом яких є інформація. А у **суб'єктивному** інформаційне право — це комплекс прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин щодо інформації.

Як інституція в юридичній науці інформаційне право — це відносно автономна інституція правової науки щодо дослідження проблем суспільних відносин, об'єктом яких є інформація.

Як **навчальна дисципліна** інформаційне право — це комплекс знань, що подаються для вивчення теорії і практики регулювання суспільних відносин, об'єктом яких є інформація.

Юридична наука має кілька концептуальних підходів до формування змісту інформаційного права.

Побутує думка, що **інформаційне право** — це комплексна галузь права, яка має спеціальний **предмет** — суспільні інформаційні відносини. Така позиція ґрунтується на теоретичних положеннях, сформованих такими вченими, як В.К. Райхер, Ю.К. Толстой, О.С. Іоффе, М.Д. Шаргородський. Ця позиція обґрунтовується також на основі праць О.А. Красавчикова. За цією концепцією право умовно поділяється на основні та комплексні галузі. Не сприймають такого підходу прихильники іншої концепції, один з представників якої — Л.С. Галесник.

Сьогодні «**інформаційне право**» як юристи-практики так і науковці **визначають дещо по-різному**:

перші, найчисленніша група, вважають, що *інформаційне право* - це сукупність правових норм, що регулює суспільні відносини, пов'язані з доступом особи до інформації, реалізацією цього конституційного права особи;

другі, вважають, що *інформаційне право* - це сукупність правових норм, що регулює суспільні відносини щодо засобів масової інформації, як друкованих, якими є періодичні друковані видання (преса) - газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем, так і аудіовізуальних, до яких належать: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо;

треті, вважають, що *інформаційне право* - це сукупність правових норм, що має регулювати суспільні відносини щодо захисту інформації, обігу у суспільстві комп'ютерних технологій (комп'ютерні програми, бази даних, автоматизовані системи та ін.).

Таким чином, **інформаційне право** - узагальнена та систематизована сукупність юридичних знань, ідей, теорій, що використовуються в процесі правового регулювання суспільних відносин, які складаються у сфері обігу інформації.

Основу інформаційного права складають інформаційні права й свободи. Звідси виділяють такі **функції інформаційного права**:

нормативна — визначення норм, правил поведінки суб'єктів інформаційних відносин;

комунікативна — зазначення в окремих статтях посилань на законодавчі акти, які є системоутворюючими різних міжгалузевих інститутів права;

регулятивна — визначення прав й обов'язків, зобов'язань суб'єктів щодо регулювання суспільних інформаційних відносин;

охоронна — встановлення гарантій і меж правомірної поведінки суб'єктів, які здійснюють заходи щодо недопущення та профілактики правопорушень, а також контроль за дотриманням правомірної поведінки;

захисна — визначення правових умов, процедур і суб'єктів, які здійснюють захист від вчинених правопорушень, а також відповідальності за

них згідно з нормами цивільного, адміністративного, трудового, кримінального права;

інтегративна – системне поєднання комплексу визначених юридичних норм, які регулюють інформаційні відносини в Україні у різних підсистемах права (щодо інформаційного права вона є з'єднувальною ланкою між провідними традиційними галузями права).

Об'єктом інформаційного права є суспільні відносини, які пов'язані зі створенням, формуванням, зберіганням, обробкою, поширенням, використанням інформаційних продуктів, наданням інформаційних послуг, управлінням процесом формування й використання інформаційного продукту та надання інформаційних послуг, розвитком і застосуванням нових технологій роботи з інформацією та її передавання в системах і мережах комунікацій, посиленням безпеки в інформаційній сфері, а також з юридичною відповідальністю суб'єктів права у цих відносинах.

Об'єктами інформаційних відносин є документована або публічно оголошувана інформація про події і явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Суб'єктами інформаційного права є учасники інформаційних відносин. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин є громадяни України, юридичні особи, держава.

Суб'єктами інформаційних відносин відповідно до цього Закону можуть бути також інші держави, їх громадяни і юридичні особи, міжнародні організації і особи без громадянства.

Важливою класифікаційною ознакою галузі є предмет інформаційного права. За визначенням правознавців, **предмет інформаційного права України** можна розглядати як частину суспільних відносин, пов'язаних з обігом **інформації** та інформаційних ресурсів: створенням, формуванням, розвитком, поширенням, використанням; забезпеченням сталого функціонування інфраструктури інформаційного простору України з метою задоволення інформаційних потреб суб'єктів інформаційної діяльності та цивілізованого входження у світовий інформаційний простір; забезпеченням захисту інформаційних ресурсів, засобів комунікацій, інформаційних технологій та інформаційної безпеки суб'єктів суспільних відносин в інформаційній сфері.

Таким чином, за результатами аналізу правового регулювання інформаційних відносин в Україні та в міжнародній практиці можна визначити, що основним **об'єктом регулювання інформаційного права** є **суспільні інформаційні відносини**; **основним предметом суспільних відносин - інформація** (відомості, дані, знання, таємниця тощо).

Структурно система інформаційного права поділяється на дві частини – загальну і особливу. У загальній частині наводяться норми, які встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми й методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладається зміст предмета й методу правового регулювання інформаційних відносин, дається характеристика джерела інформаційного права.

Особлива частина містить дві групи інститутів інформаційного права, в яких згруповано близькі за змістом інформаційні правові норми. Інститути, що мають норми, які регулюють суспільні відносини в сфері обороту відкритої загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної і архівної справи), і інститути інформації з обмеженим доступом (інститути державної й комерційної таємниці, інститут персональних даних). Наявність таких інститутів не виключає їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці й ін.).

Інформаційне право в юридичній науці є міжгалузєвою комплексною дисципліною, **об'єкт** дослідження якої — це суспільні відносини, **предметом** яких є інформація.

Інформаційне законодавство — розгалужена комплексна галузь. Під цією категорією слід розуміти множину нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України у формі законів і постанов нормативного змісту, а також підзаконні нормативні акти, які регулюють суспільні відносини щодо інформації. Законодавство України про інформацію складають Конституція України, Закон України «Про інформацію», законодавчі акти про окремі галузі, види, форми й засоби інформації, міжнародні договори і угоди, ратифіковані Україною, та принципи й норми міжнародного права.

Методи інформаційного права визначаються залежно від контексту змісту категорії: як науки, як галузі суспільних відносин, що набуває відображення у відповідних правових нормах; як навчальної дисципліни.

Провідним методом інформаційного права вважається **метод комплексного застосування методів конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального права**.

Значний вплив на формування методології інформаційного права має інформатика — наука про закономірності, принципи і тенденції інформаційних процесів та автоматизації їх на основі комп'ютерних технологій та технологій зв'язку. Тут можна виділити методи **формування гіперсистем, алгоритмізації, комп'ютерного моделювання, прикладного системного аналізу, методи формування соціальних систем на основі критичної маси інформації тощо**.

2. Механізм інформаційно-правового регулювання

Відмітна риса правового регулювання полягає в тому, що воно має специфічний механізм. Поняття механізму правового регулювання використовується в теорії для розкриття взаємодії різних елементів правової системи, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування.

Механізм інформаційно-правового регулювання — це узяті в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються

інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок ("належне" у праві стає "сущим").

Основні ознаки (рисни) механізму інформаційно-правового регулювання такі:

1. Є складовою частиною механізму соціального регулювання. Його правова діяльність супроводжується політичним, економічним, етичним та іншим видами механізму соціального регулювання, переплітається з ними.

2. Будучи категорією широкою за обсягом, збирає воедино всі явища правової дійсності:

- засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, рішення судів тощо, об'єктивовані в правових актах);

- способи (дозволяння, зобов'язування, заборона);

- форми (використання, виконання, додержання, застосування).

3. Становить систему правових засобів, способів, форм, що перебувають у взаємозв'язку і взаємодії. Кожна частина механізму правового регулювання знаходиться на своєму місці (як годинний механізм), виконує специфічні функції. Якість виконуваних ними функцій впливає на роботу інших частин і результат функціонування механізму в цілому.

4. Є динамічною частиною правової системи суспільства. Його рух виражається в стадіях, яким відповідають свої механізми дії. Як і правова система суспільства, механізм правового регулювання являє собою цілісність правової дійсності, визначається закономірностями еволюції суспільства, рівнем розвиненості економіки, культури. Його призначення полягає в приведенні в дію необхідних елементів правової системи, забезпеченні їх "роботи". Від механізму залежать ефективність правового регулювання, відповідність поведінки учасників суспільних відносин розпорядженням юридичних норм, їх рух до задоволення своїх інтересів.

5. Результатом його діяльності є встановлення правопорядку в суспільстві.

Механізм інформаційно-правового регулювання складають елементи, обов'язкові на окремих його стадіях:

1) принципи права, норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), об'єктивовані в нормативно-правових актах інформаційної спрямованості;

2) правовідносини, суб'єктивні юридичні права і обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації);

3) акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків;

4) акти застосування норм права.

Кожний елемент виконує специфічну роль у регулюванні діяльності суб'єктів і суспільних відносин, що виникають на їх основі.

Розглянемо коротко кожний з елементів.

1. Норма права в механізмі інформаційно-правового регулювання.

Норма права - це споконвічний елемент і нормативна основа механізму правового регулювання.

Норма права являє собою загальне обов'язкове правило (модель) поведінки, яке встановлює для суб'єкта як можливий варіант поведінки - суб'єктивні юридичні права, так і необхідний варіант поведінки - суб'єктивні юридичні обов'язки.

Специфічне завдання норми права в механізмі інформаційно-правового регулювання полягає в тому, щоб:

- а) визначити загальне коло людей, на які вона поширює свою дію;
- б) встановити зміст суспільних відносин (зміст поведінки суб'єкта), а також об'єкти правовідносин;
- в) визначити обставини, в яких особа повинна керуватися даним правилом поведінки;
- г) розкрити саме правило поведінки вказівкою на права і обов'язки учасників відносин, що регулюються, характер їх зв'язку між собою, а також державно-примусові заходи, що застосовуються до осіб у разі невиконання ними юридичних обов'язків.

Зобов'язуючі норми регламентують активну поведінку зобов'язаних осіб.

Дозвільні та заборонні норми покладають пасивні обов'язки на зобов'язаних осіб і дозволяють вчинення активних дій носієм суб'єктивного права.

Характер регулюючого впливу нормативної основи механізму інформаційно-правового регулювання залежить від того, як впливає право: шляхом зобов'язуючого розпорядження, або шляхом дозволяння чи заборони.

Норма права набуває зовнішнього вираження в нормативно-правовому акті, який забезпечує її дійовість.

Нормативно-правові акти обслуговують нормативну основу механізму інформаційно-правового регулювання. Функції нормативно-правових актів полягають головним чином у тому, щоб увести в правову систему нові юридичні норми, забезпечити їх зміну або скасування, підвищити ефективність їх дії.

До нормативно-правових актів (законів, підзаконних актів) приєднуються акти, в яких дається їх офіційне роз'яснення, тлумачення.

Акти тлумачення норм права (інтерпретаційні акти) не містять нових правоположень, а є засобом, який забезпечує однакове розуміння і застосування чинних нормативних актів. Чіткість і ефективність механізму правового регулювання залежать від правильного тлумачення норм права.

2. Правовідносини у механізмі інформаційно-правового врегулювання.

Правовідносини - необхідний елемент механізму правового регулювання, важлива ступінь здійснення програм, закладених у нормах права. У правовідносинах індивідуалізуються положення відповідної правової норми, конкретизуються суб'єктивні юридичні права і обов'язки певних суб'єктів, їх повноваження і юридична відповідальність. Індивідуалізація загальних моделей поведінки стосовно конкретних осіб - другий рівень правового регулювання.

Особливості прав, обов'язків, повноважень і відповідальності (а звідси й особливості правовідносин) багато в чому залежать від характеру регулюючого

впливу норм права, у результаті якого складаються різні види правовідносин - регулятивні чи охоронні, активні чи пасивні.

Отже, правовідносини в механізмі інформаційно-правового регулювання утворюють певну систему і лише так вони забезпечують переведення загальних розпоряджень норм права в суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки, повноваження і юридичну відповідальність для конкретних осіб, дозволяють досягти виконання їх волі, задоволення інтересів.

При цьому центром загальних юридичних зв'язків, що складають основу правовідносин, є правовий статус, у тому числі правосуб'єктність, як перший крок у конкретизації розпоряджень норм права на цій стадії.

Правовідносини в механізмі правового регулювання виконують такі функції:

а) визначають конкретне коло осіб, на яких поширюється дія норм права у цей момент;

б) закріплюють конкретну поведінку, якої повинні або можуть дотримуватися особи;

в) служать умовою для можливого приведення в дію спеціальних юридичних засобів (прокуратурою, судом, міліцією) з метою забезпечення суб'єктивних прав, обов'язків, відповідальності.

Таким чином, правовідносини в механізмі правового регулювання - це засіб "переведення" загальних розпоряджень юридичних норм у площину суб'єктивних прав і обов'язків для даних суб'єктів.

3. Акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків у механізмі інформаційно-правового регулювання.

Акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків - це фактична поведінка суб'єктів правовідносин, пов'язана зі здійсненням (реалізацією) своїх прав і обов'язків.

Можливі два результати реагування на інформаційно-правове регулювання:

— активний - вчинення дій, що дозволяються (наприклад, брати участь у виборах органів влади);

— пасивний - утримування від заборонених дій (наприклад, не завдавати шкоди довкіллю).

Якщо активними діями реалізуються права - має місце використання правових норм.

Якщо активними діями реалізуються обов'язки - має місце виконання правових норм.

Якщо реалізація правових норм, що забороняють які-небудь дії, полягає в утримуванні від їх вчинення - має місце додержання норм права. Наприклад, норми кримінального права реалізуються тоді, коли громадяни не вчиняє протиправних дій.

Отже, акти безпосередньої реалізації у формах використання наданих нормами права можливостей, виконання зобов'язуючого правового розпорядження, додержання правових заборон посідають особливе місце у

механізмі інформаційно-правового регулювання, тому що являють собою його кінцеву мету.

4. Акти застосування норм права у механізмі інформаційно-правового регулювання.

У процесі правового регулювання можлива (але не обов'язкова) стадія застосування норм права, яка полягає у виданні державно-владного акта - акта застосування норм права, який забезпечує виникнення, зміну або припинення правових відносин. Якщо суб'єкти права не в змозі самі реалізувати суб'єктивні права і юридичні обов'язки, держава в особі компетентних органів здійснює застосування норм права (наприклад, стягнення податків, призначення пенсій, відправлення правосуддя).

Акти застосування норм права мають форму рішень, розпоряджень, наказів, вироків тощо. У них персоніфікуються загальні права і обов'язки, а також, якщо це необхідно, індивідуалізуються санкції. Специфіка акта застосування норм права полягає в тому, що індивідуалізація здійснюється від імені держави як вимога, яка може бути у разі необхідності виконана і примусово.

Акти застосування норм права у механізмі інформаційно-правового регулювання використовуються в таких випадках:

1) коли самі норми права передбачають, що індивідуалізація прав і обов'язків здійснюється органами держави, посадовими

особами, а не учасниками відносин. Так, нормами про порядок надання відпусток робітникам і службовцям передбачається, що відпустка конкретній особі надається згідно з наказом адміністрації;

2) коли суб'єкти відносин, що регулюються, поведуться протиправне: порушують права, не виконують обов'язки. У цьому разі актом застосування норм права індивідуалізується юридична відповідальність, передбачена нормами права за їх порушення, тобто встановлюється персональна відповідальність правопорушників.

У всіх випадках акти безпосередньої або опосередкованої реалізації прав і обов'язків завершують правове регулювання. Саме тут відбувається "переведення" розпоряджень юридичних норм (спочатку виражених у правах і обов'язках) у фактичну, реальну поведінку учасників суспільних відносин, на які було спрямовано правове регулювання.

Використання у певному порядку тих чи інших елементів механізму характеризує процес інформаційно-правового регулювання. Він може бути простим і складним.

Простий процес правового регулювання припускає використання лише одного державно-владного акта - нормативно-правового. Індивідуалізацію прав і обов'язків здійснюють самі суб'єкти, до яких цей акт звернений.

Складний процес інформаційно-правового регулювання припускає наявність двох актів державно-владного характеру, один із яких - нормативно-правовий, а інший - акт застосування норм права (індивідуальний акт). Його стадії залежать від правової поведінки суб'єкта - правомірної чи неправомірної.

Розглянемо складний процес інформаційно-правового регулювання.

1. *Перша стадія механізму інформаційно-правового регулювання* - стадія загальної дії правових норм. На цій стадії відбуваються визначення змісту і формулювання меж поведінки суб'єкта, умов виникнення прав, обов'язків, повноважень, відповідальності і т.д. (вступає в дію механізм правотворчості).

Наприклад, дія цього механізму у пенсійних справах можлива лише за наявності норми права, об'єктивованій у законі про

пенсії. Однак, як загальне правило, дана норма не вирішує питання про те, кому саме буде нарахована пенсія. Для цього потрібні додаткові юридичні дії, здійснювані на другій стадії.

2. *Друга стадія механізму інформаційно-правового регулювання* пов'язана з виникненням конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, тобто з виникненням правовідносин. Необхідною умовою цієї стадії виступає юридичний факт (система фактів), з яким норми права пов'язують настання юридичних наслідків (вступає в дію механізм реалізації норм права).

У разі правомірної поведінки суб'єктів правове регулювання вичерпує себе механізмом реалізації норм права.

3. *Третя стадія механізму інформаційно-правового регулювання* - застосування санкцій правової норми - виникає у випадках неправомірної поведінки суб'єкта. Правовою підставою цієї стадії є правопорушення, а також норми права, що встановлюють санкції за вчинені правопорушення і визначають порядок застосування відповідальності. Державні органи і посадові особи реалізують свою компетенцію через розслідування обставин вчинення правопорушення, встановлення і покарання винних, а інша сторона - правопорушники - зазнає втрат державно-владного характеру за вчинені правопорушення (вступає в дію механізм покладання юридичної відповідальності).

Зобразимо основне із сказаного у вигляді схеми **трьох стадій механізму інформаційно-правового регулювання:**

1. Механізм правотворчості

Основним елементом цієї стадії є норма права, що виступає як "регламентатор" суспільних відносин. Регулятивні (дозвільні, зобов'язувальні, заборонні), охоронні та спеціалізовані норми - складові елементи нормативної основи правового регулювання

- це стадія існування права поза правовідносин, стадія розробки юридичних норм, встановлення моделі поведінки, правового статусу осіб, установ, органів держави

2. Механізм реалізації суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків

Основними елементами цієї стадії є правовідносини, акт безпосередньої реалізації прав і обов'язків (додержання заборон, виконання обов'язків, використання прав), акт опосередкованої реалізації прав і обов'язків (застосування права). Правовідносини виступають як "конкретизатор" загальних вимог юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів, а акт реалізації суб'єктивних юридичних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків -

як "реалізатор" конкретних розпоряджень правових норм стосовно конкретних суб'єктів

- це стадія переходу від загальних дозволів правових норм до конкретної моделі поведінки конкретних суб'єктів. Виражається у здійсненні дій, що дозволяються, і в утримуванні від заборонених дій (активний і пасивний варіанти правомірної поведінки). Це активна сторона правового регулювання, при якій можливі два процеси реалізації суб'єктивних юридичних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків: 1) вступ у правовідносини за бажанням і волею їх учасників (укладення договору) - простий; 2) вступ у правовідносини на основі правозастосу-вального акта, нерідко поза волею та бажання учасників (рішення суду про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей) - складний

3. Механізм покладання юридичної відповідальності (чи державного примусу)

Основними елементами цієї стадії є акти застосування норм права, що встановлюють юридичну відповідальність конкретної особи за конкретне правопорушення. Це охоронні правозастосовні акти. Реалізатором примусу до конкретних суб'єктів на підставі санкцій правових норм виступає держава в особі уповноважених органів

- це стадія реалізації конкретних заходів юридичної відповідальності, що застосовуються у разі здійснення протиправної поведінки. Вона настає за таких правових підстав: фактична підстава (правопорушення), нормативна підстава (норма права, що встановлює санкцію за вчинене правопорушення), процесуальна підстава (покладання юридичної відповідальності, її вид і міра)

Стадії механізму інформаційно-правового регулювання (варіант правомірної поведінки) можна представити і в більшій кількості, розбивши другу стадію в запропонованій схемі на такі:

— виникнення суб'єктивних юридичних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків;

— безпосередня реалізація суб'єктивних юридичних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків;

— застосування права (як факультативна - можлива, але не обов'язкова стадія).

Елементами, що забезпечують динамічну сутність механізму правового регулювання, визначають рух реальних правовідносин, виступають юридичні факти.

Режим сприяння механізму правового регулювання забезпечується законністю, державною дисципліною, які разом із правосвідомістю і правовою культурою є обов'язковими протягом усієї його дії.

3. Джерела інформаційного права

Джерелами інформації є передбачені або встановлені Законом носії інформації: документи та інші носії, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають різні відомості, а також повідомлення засобів масової інформації,

публічні виступи. Законодавство України про інформацію складають Конституція України, Закон України «Про інформацію», законодавчі акти про окремі галузі, види, форми й засоби інформації, міжнародні договори і угоди, ратифіковані Україною, та принципи й норми міжнародного права.

Під категорією **"інформаційне законодавство України"** ми розуміємо множину нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України у формі законів та постанов нормативного змісту, які регулюють суспільні відносини щодо інформації.

За правовою доктриною нашої країни **основні положення інформаційного права базуються** на юридичних нормах, визначених у Конституції України, тобто основоположним законодавчим актом у сфері регулювання інформаційних відносин у нашій країні є Конституція України.

У публічному праві України вже створено велику кількість нормативних актів, які прямо або опосередковано регулюють інформаційні відносини у різних галузях суспільного буття. Зазначені у *Конституції України положення набувають розвитку в 260 Законах України та у 290 Постановах Верховної Ради.*

Окремі положення правового регулювання суспільних інформаційних відносин відображено (у дужках показано кількість нормативно-правових актів): в Указах (370) та розпорядженнях Президента України (87); постановах (1160) та розпорядженнях (210) Кабінету Міністрів України; нормативних актах міністерств і відомств (близько 1095).

Системоутворюючим інформаційного законодавства є **Закон України "Про інформацію"** (від 2 жовтня 1992 р.). Цей Закон закріплює конституційні засади щодо права громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності. На підставі Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності України Закон визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

Мету і завдання Закону викладено у ст. 2: "Закон встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу та суспільство від неправдивої інформації".

Ст. 3 Закону визначає сферу його дії. Вона поширюється на інформаційні відносини, які виникають в усіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації.

Законодавство України про інформацію утворюють: Конституція України; Закон України "Про інформацію"; законодавчі акти про окремі галузі, види, форми і засоби інформації; міжнародні договори та угоди, ратифіковані Україною; принципи і норми міжнародного права.

Окремі підінститути інформаційного законодавства формуються на основі системоутворюючих законів України. Наприклад, **Закон УРСР "Про мови в Українській РСР"** (від 22 жовтня 1989 р. № 8312-XII) визначає такі принципові положення щодо мови в інформаційних відносинах.

Україна визнає життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов і беззастережно гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів.

Україна забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних, творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Виховувати у громадян незалежно від їхньої національної належності розуміння соціального призначення української мови як державної в Україні, а російської — як мови міжнаціонального спілкування народів — обов'язок державних, партійних, громадських органів та засобів масової інформації республіки. Вибір мови міжособового спілкування громадян України є невід'ємним правом самих громадян.

Законодавство України про мови має своїм завданням *регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання української та інших мов*, якими користується населення республіки, в державному, економічному, політичному і громадському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови, подальшого зміцнення дружби і співробітництва народів.

Декларуючи плюралізм мовної політики, законодавець добре розуміє необхідність стандартизації інформаційних відносин, зокрема у сфері діловодства і документації. Ст. 11 "Мова роботи, діловодства і документації" Закону визначає, що в Україні мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій ст. 3 цього Закону, мовою роботи, діловодства і документації поряд з українською може бути й національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, — мова, прийнятна для населення певної місцевості.

У ст. 13 Закону "Про мови в Українській РСР" виділяється в окрему норму мова технічної і проектної документації: технічна і проектна документація в Україні виготовляється українською або російською мовами. Це пов'язано з багатовіковою традицією і державною політикою, які сформувались і впроваджувались на території нашої держави у складі колишньої Російської імперії.

Слід звернути увагу на третій розділ Закону "Про мови в Українській РСР" "Мова освіти, науки, інформатики і культури". У ньому визначаються важливі засади здійснення інформаційних відносин.

Ст. 30 "Мова у сфері науки" визначає, що в Україні результати науково-дослідних робіт оформляються українською або російською мовами.

Виконавці науково-дослідних робіт можуть вибирати мову публікацій наукових результатів.

У періодичних наукових виданнях, що публікуються українською мовою, виклад основних положень наукових результатів подається російською та іншими мовами. У періодичних наукових виданнях, які публікуються російською або іншою мовою, виклад основних положень наукових результатів подається українською мовою.

Слід зазначити, що в юридичний лексикон законодавець вперше вводить (ст. 31) категорію мова інформатики. В Україні інформатика здійснюється на основі української та російської мов. Комп'ютери, що використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв'язку, у сфері торгівлі, обліку, постачання, у закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами.

Розділ IV Закону про мови визначає загальні засади мови інформації та зв'язку.

Мовою офіційних засобів масової інформації відповідно до ст. 33 Закону в Україні є українська мова. Мовою офіційних засобів масової інформації можуть також бути мови інших національностей.

Мова роботи пошти і телеграфу визначена у ст. 34 Закону.

Поштово-телеграфна кореспонденція від громадян, державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій для пересилання в межах республіки приймається українською або російською мовами.

Пошта і телеграф забезпечуються конвертами, листівками, бланками і т. ін., написи на яких виконані українською та російською мовами.

Мова маркування товарів визначена у ст. 36 Закону. Маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Україні, виконуються українською мовою.

Маркування товарів для вивозу за межі України здійснюється українською або російською мовами.

Назви у знаках для товарів і послуг українськими заявниками подаються українською мовою, якщо товари реалізуються, а послуги надаються виключно на території України (частину третю ст. 36 Закону змінено згідно із Законом від 28 лютого 1995 р. № 75/95-ВР).

Отже, Закон України "Про мови в Українській РСР" започаткував регламентацію інформаційних відносин, створивши передумови для формування комплексного інституту національного законодавства нашої країни.

Закон України "Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності" (від 13 грудня 1991 р.). Мета Закону — створення правових основ державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності (далі — науково-технічної політики), які базуються на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення незалежності України.

Науково-технічний прогрес є головним фактором розвитку суспільства, підвищення добробуту його громадян, духовного та інтелектуального

зростання їх. Держава надає пріоритетну підтримку розвитку науки як визначального джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створює необхідні умови для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері науково-технічної діяльності, забезпечує використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем.

Закон визначає роль держави в розвитку науки і техніки, використанні науково-технічних результатів для перетворення суспільного виробництва та задоволенні потреб людей; основні цілі, напрями та принципи державної науково-технічної політики; форми та методи державного регулювання в науково-технічній сфері; повноваження державних органів у здійсненні науково-технічної політики; економічні та правові гарантії розвитку науково-технічної діяльності.

Закон України "Про Національну програму інформатизації" (від 4 лютого 1998 р.) вводить у сферу державного регулювання на законодавчому рівні загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації, якою визначається стратегія розв'язан-

ня проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Цим Законом визначаються організаційно-правові засади державного регулювання процесів інформатизації в Україні. За Законом, *Національна програма інформатизації* включає:

- Концепцію Національної програми інформатизації;
- сукупність державних програм з інформатизації;
- галузеві програми та проекти інформатизації;
- регіональні програми та проекти інформатизації;
- програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування.

Національна програма інформатизації формується, виходячи з довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку країни з урахуванням світових напрямів розвитку та досягнень у сфері інформатизації, і спрямована на розв'язання найважливіших загальносуспільних проблем (забезпечення розвитку освіти, науки, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави, демократизації суспільства) та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики.

Національна програма інформатизації становить комплекс взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян у сфері інформатизації (ст. 2 Закону).

Завдання законодавства про Національну програму інформатизації визначаються у ст. 3 названого Закону. Це створення таких засад регулювання процесу формування і виконання цієї Програми та окремих її завдань (проектів):

- правових;
- організаційних;
- науково-технічних;
- економічних;
- фінансових;
- методичних;
- гуманітарних.

Законодавство про Національну програму інформатизації складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Сферу дії Закону визначено у ст. 4: відносини, що виникають у процесі формування та виконання Національної програми інформатизації.

Закон України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" розвиває попередній закон, відкриваючи в Україні новий етап взаємодії інформатики та права в соціальних відносинах, — вводить до законодавчої практики державного регулювання такий соціальний феномен, як інформатизація. Цим законом Верховна Рада України схвалила названу Концепцію. У цьому нормативному акті подається визначення кількох суттєвих понять інформаційних відносин.

Прийняття цих законодавчих актів передувала відповідна законотворча робота, спрямована на створення правових основ регулювання соціальних інформаційних відносин в Україні.

Особливу інституцію в інформаційному законодавстві започатковує **Закон України "Про захист інформації в автоматизованих системах"** (від 5 липня 1994 р.)- Метою цього Закону є встановлення основ регулювання правових відносин щодо захисту інформації в автоматизованих системах за умови дотримання права власності громадян України і юридичних осіб на інформацію та права доступу до неї, права власника інформації на її захист, а також встановленого чинним законодавством обмеження на доступ до інформації. Дія Закону поширюється на будь-яку інформацію, що обробляється в автоматизованих системах.

Закон України "Про національний архівний фонд і архівні установи" (від 24 грудня 1993 р.) визначає, що національний архівний фонд України є складовою вітчизняної і світової історико-культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства. Цей фонд перебуває під охороною держави і призначений для задоволення інформаційних, соціально-культурних, наукових та інших потреб суспільства, реалізації законних прав та інтересів громадян. Держава гарантує умови для зберігання, примноження і використання Національного архівного фонду, сприяє досягненню світового рівня в розвитку архівної справи. Цей Закон регулює суспільні відносини,

пов'язані з формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду, та інші основні питання діяльності архівних установ.

Ст. 3 Закону визначає, що законодавство про Національний архівний фонд і архівні установи складається з цього Закону та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Закон України "Про бібліотеки і бібліотечну справу" (від 27 січня 1995 р.) визначає загальні засади бібліотечної справи і бібліотечну систему України, встановлює вимоги до формування і збереження бібліотечних фондів, бібліотечного обслуговування з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства, збагачення духовного потенціалу народу.

Ст. 1 цього Закону визначає, що бібліотечна справа — складова інформаційної, виховної, культурно-освітньої діяльності, яка включає комплекс державних, громадських, наукових та практичних заходів, що забезпечують організацію діяльності бібліотек, їхню науково-дослідну і методичну роботу, а також підготовку бібліотечних фахівців.

Закон України "Про науково-технічну інформацію" (від 25 червня 1993 р.) є системоутворюючою інституцією інформаційного права України, визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни. Метою Закону є створення в Україні правової бази для одержання та використання науково-технічної інформації. Законом регулюються правові й економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва у цій галузі. Дія Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також громадян, які мають право на одержання, використання та поширення науково-технічної інформації. Дія Закону не поширюється на інформацію, яка містить державну та іншу таємницю, що охороняється законодавством.

Ст. 4 Закону визначає законодавство України у сфері науково-технічної інформації. Відповідно до Конституції законодавство України у сфері науково-технічної інформації складається із Закону України "Про інформацію", цього Закону та інших актів законодавства.

Виходячи з інформаційного суверенітету України та загальновизнаних принципів міжнародного порядку у сфері інформації, **Закон України "Про державну таємницю"** (від 21 січня 1994 р.) регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, її засекречуванням та охороною з метою захисту життєво важливих інтересів України у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку.

Згідно із Законом (ст. 1) державна таємниця — це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоду життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку,

встановленому цим Законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави. Ступінь секретності — категорія, яка характеризує важливість такої інформації, можливу шкоду внаслідок її розголошення, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою.

Ст. 2 Закону визначає, що законодавство України про державну таємницю базується на Законі України "Про інформацію" і складається з цього Закону та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього. Дія законодавства України про державну таємницю не поширюється на відносини, пов'язані з охороною комерційної чи банківської таємниці, іншої конфіденційної та таємної інформації, якщо остання одночасно не є державною таємницею.

Закон України "Про зв'язок" (від 16 травня 1995 р.) встановлює правові, економічні й організаційні основи діяльності в галузі зв'язку в Україні та визначає відносини підприємств, об'єднань, установ і організацій зв'язку з органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування і споживачами послуг зв'язку, а також особливості галузі, пов'язані з особливими суспільними інтересами. Закон захищає інтереси держави, громадян, підприємств, об'єднань, установ і організацій, що користуються послугами зв'язку, а також працівників галузі зв'язку.

Відносини у галузі зв'язку (ст. 3) регулюються Конституцією України, цим Законом, іншими актами законодавства України та нормативними актами міністерств і відомств України. Правовий статус, повноваження та обов'язки операторів зв'язку, а також використання радіочастотного ресурсу визначаються окремими законодавчими актами України.

Відповідно до ст. 4 Закону його дія поширюється на відносини у галузі зв'язку, в яких беруть участь органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації зв'язку та споживачі послуг зв'язку і радіочастот. Дія цього Закону не поширюється (крім питань використання радіочастотного ресурсу) на державну систему урядового зв'язку, а також на мережі технологічного зв'язку, відомчі мережі зв'язку та відносини, що забезпечують функціонування їх, за винятком питань їхньої взаємодії з мережами зв'язку загального користування.

Закон України "Про власність" (від 7 лютого 1991 р.) визначає, що Українська держава є суверенною в регулюванні всіх відносин власності на своїй території, у тому числі власності на інформацію, що визначено Законом "Про інформацію". Закон "Про власність" спрямований на реалізацію Декларації про державний суверенітет України. Мета цього Закону полягає в забезпеченні вільного економічного самовизначення громадян, використанні природного, економічного, науково-технічного та культурного потенціалу республіки для підвищення рівня життя її народу.

Закон України "Про авторське право і суміжні права" (від 23 грудня 1993 р.) у ст. 1 визначає, що охороняються особисті (немайнові) і майнові права авторів та їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), та права виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (суміжні права). Ст. 2 визначає,

що законодавство України про авторське право і суміжні права складається з цього Закону та інших законодавчих актів України, що охороняють особисті (немайнові) та майнові права осіб, яким належать авторське право і суміжні права.

Закон України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" (від 15 грудня 1993 р.) регулює відносини, що виникають у зв'язку з набуттям і здійсненням права власності на винаходи і корисні моделі в Україні.

Системоутворюючим інститутом галузі інформаційного права можна вважати **Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні"** (від 16 листопада 1992 р.). Цей Закон створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії свободи їх відповідно до Конституції України, Закону України "Про інформацію" та інших актів чинного законодавства і визнаних Україною міжнародно-правових документів. У ст. 1 "Друковані засоби масової інформації (преса) в Україні" подається визначення, що друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні є періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію. Додатки до друкованих засобів масової інформації у вигляді видань газетного та журнального типу є окремими періодичними і такими, що продовжуються, друкованими виданнями і підлягають реєстрації на загальних підставах. Зазначені в частинах першій та другій цієї статті Закону друковані видання можуть включати до свого складу інші носії інформації (платівки, дискети, магнітофонні та відеокасети тощо), розповсюдження яких не заборонено чинним законодавством України. Друкований засіб масової інформації вважається виданим, якщо він підписаний до виходу в світ і видрукований будь-яким тиражем. Сфера розповсюдження друкованого засобу масової інформації не обмежується.

Закон України "Про телебачення і радіомовлення" (від 21 грудня 1993 р.) відповідно до Закону України "Про інформацію" регулює діяльність телерадіоорганізацій на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови функціонування їх, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань.

Дія цього Закону поширюється на відносини між суб'єктами в галузі телебачення і радіомовлення незалежно від форм власності, мети створення і виду статутної діяльності цих телерадіоорганізацій, а також від способу розповсюдження телерадіоінформації, якщо їхні передачі розраховані на масове приймання споживачами. Дія Закону не поширюється на відносини, що регулюють створення та діяльність спеціальних телевізійних і радіомовних систем закритого типу (виробничих, технологічних, навчальних, службових тощо), радіоаматорський зв'язок, радіоспорт або інші види зв'язку, що діють на основі індивідуального виклику чи використовуються для поширення інформації спеціального призначення і не розраховані на масове приймання

їхніх передач; на діяльність з неєфірного прокату відео- та аудіопродукції в різних установах (ст. 3 Закону).

Закон України "Про рекламу" (від 3 липня 1996 р.) визначає основні засади рекламної діяльності в Україні, регулює правові відносини, що виникають у процесі створення, розповсюдження, одержання реклами, та регулює правовідносини у сфері реклами, призначеної для розповсюдження і споживання на території України.

Дія цього Закону не поширюється на правовідносини, пов'язані з інформацією, яка відбиває соціальні події, інтереси політичних партій, релігійних і громадських організацій та/або призначена для підтримки їх (ст. 2 Закону).

Законодавство України про рекламу складається з цього Закону та інших нормативних актів, які регулюють відносини у сфері реклами.

Якщо міжнародним договором України, укладеним у формі закону, встановлено інші правила, ніж передбачені законодавством України про рекламу, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 3 Закону).

У сфері правоохоронної діяльності специфічні інформаційні соціальні відносини регулюються **Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність"** (від 18 лютого 1992 р.) в якому визначено, що завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки суспільства і держави (ст. 1).

Оперативно-розшукова діяльність — це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону).

Ст. 3 Закону визначає, що правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, цей Закон, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України про прокуратуру, міліцію, Службу безпеки України, Прикордонні війська, Управління охорони вищих посадових осіб, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" (від 30 червня 1993 р.) визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю.

Ст. 12 Закону серед прав спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ, Служби безпеки України та їх співробітників називає такі:

Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України та співробітники їх мають права, передбачені законами України "Про міліцію", "Про Службу безпеки України", "Про оперативно-розшукову діяльність", цим Законом та іншими законодавчими актами України.

При здійсненні заходів боротьби з організованою злочинністю спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України надаються такі повноваження:

а) заводити оперативно-розшукові справи. Постанова про заведення справи затверджується начальником спеціального підрозділу;

б) на письмову вимогу керівників відповідних спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб. Документи та інформація повинні подаватись негайно, а якщо це неможливо — не пізніше 10 діб;

г) одержувати інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних Верховним Судом України, Генеральною прокуратурою України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерствами, відомствами, іншими державними органами України;

д) у разі одержання фактичних даних про організовану злочинну діяльність для перевірки їх витребовувати та одержувати від державних органів, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи. Витребовувані документи та інформація повинні бути подані негайно або не пізніше 10 діб.

За матеріалами оперативно-розшукової діяльності та кримінальних справ спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю мають право подавати до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених Законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України.

При здійсненні боротьби з організованою злочинністю співробітники спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ і Служби безпеки України мають право:

а) за письмовим розпорядженням керівника відповідного спеціального підрозділу входити за службовими посвідченнями на територію, у приміщення, склади та сховища підприємств, організацій і установ (крім іноземних, дипломатичних представництв) незалежно від їхньої відомчої належності та форм власності, на контрольно-пропускні пункти прикордонних військ та митниць, а також у виробничі приміщення громадян, які займаються підприємницькою діяльністю;

б) за постановою та з санкції відповідного прокурора по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, а у невідкладних випадках — з наступним повідомленням прокурора протягом доби в разі загрози знищення, приховування або втрати предметів чи документів, які можуть бути використані у розкритті та розслідуванні злочинної діяльності, на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону,

накладати арешт на грошові кошти та інші цінності фізичних та юридичних осіб, вилучати предмети і документи зі складанням відповідного акта. Копії акта вручаються громадянину чи представнику підприємства, установи, організації.

5. Оперативні управління, відділи та відділення спеціальних підрозділів мають повноваження органу дізнання. Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю можуть порушувати і розслідувати, передавати через відповідного прокурора по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами за підслідністю в інші органи внутрішніх справ і Служби безпеки України кримінальні справи про виявлені ними злочини, у такому ж порядку витребувати і приймати від них до свого провадження кримінальні справи про злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями. Питання вирішення спорів про підслідність зазначених кримінальних справ регулюються цим Законом і Кримінально-процесуальним кодексом України.

Закон України "Про державну податкову службу в Україні" (від 4 грудня 1990 р.) визначає статус державної податкової служби в Україні, її функції та правові основи діяльності. Зазначимо кілька положень, характерних для інформаційних відносин.

Органи державної податкової служби в установленому законом порядку мають такі права:

1) здійснювати на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та у громадян, у тому числі громадян — суб'єктів підприємницької діяльності, перевірки грошових документів, бухгалтерських книг, звітів, кошторисів, декларацій, товарно-касових книг, показників електронних контрольно-касових апаратів і комп'ютерних систем, що застосовуються для розрахунків за готівку зі споживачами, та інших документів незалежно від способу подання інформації (включаючи комп'ютерний), пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, інших платежів, наявності свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, спеціальних дозволів (ліцензій, патентів тощо) на її здійснення, а також одержувати від посадових осіб і громадян у письмовій формі пояснення, довідки і відомості з питань, що виникають під час перевірок; перевіряти у посадових осіб, громадян документи, що посвідчують особу, під час проведення перевірок з питань оподаткування; викликати посадових осіб, громадян для пояснень щодо джерела отримання доходів, обчислення і сплати податків, інших платежів, а також проводити перевірки достовірності інформації, одержаної для занесення до Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів.

Періодичність таких перевірок та проведення обстежень виробничих, складських, торговельних та інших приміщень встановлюється Державною податковою адміністрацією України.

Орган державної податкової служби може запрошувати громадян, у тому числі громадян — суб'єктів підприємницької діяльності, для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати ними податків, інших платежів. Письмові повідомлення про такі запрошення направляються

громадянам рекомендованими листами, в яких зазначаються підстави виклику, дата і година, на яку викликається громадянин;

2) одержувати безоплатно від підприємств, установ, організацій, включаючи Національний банк України та його установи, комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, від громадян — суб'єктів підприємницької діяльності довідки, копії документів про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та громадян про розрахункові, валютні та інші рахунки, інформацію про наявність та обіг коштів на цих рахунках, у тому числі про ненадходження у встановлені терміни валютної виручки від суб'єктів підприємницької діяльності, та іншу інформацію, пов'язану з обчисленням та сплатою податків, інших платежів у порядку, визначеному законодавством, входити в будь-які інформаційні системи, зокрема комп'ютерні, для визначення об'єкта оподаткування;

одержувати безоплатно необхідні відомості для формування інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів від підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, включаючи Національний банк України, його установи, комерційні банки, та громадян — суб'єктів підприємницької діяльності — про суми доходів, виплачених фізичним особам, і утриманих з них податків, інших платежів; від органів, уповноважених проводити державну реєстрацію, а також видавати спеціальні дозволи (ліцензії, патенти тощо) на здійснення деяких видів підприємницької діяльності, — про видачу таких дозволів суб'єктам підприємницької діяльності; від органів внутрішніх справ — про громадян, які прибули на проживання до відповідного населеного пункту чи вибули з нього; від органів реєстрації актів громадянського стану — про громадян, які померли; одержувати безоплатно від митних органів щомісяця звітні дані про ввезення на митну територію України імпортованих товарів і справляння при цьому податків, інших платежів та інформацію про експортно-імпортні операції, що здійснюють резиденти і нерезиденти, за формою, погодженою з Державною податковою адміністрацією України, та від органів статистики — дані, необхідні для використання їх у проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

3) обстежувати будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та житло громадян, якщо вони використовуються як юридична адреса суб'єкта підприємницької діяльності, а також для отримання доходів. У разі відмови керівників підприємств, установ, організацій і громадян допустити посадових осіб органів державної податкової служби для обстеження зазначених приміщень і обладнання та неподання документів про отримані доходи і проведені витрати органи державної податкової служби мають право визначати оподатковуваний дохід (прибуток) таких підприємств, установ, організацій та громадян на підставі документів, що свідчать про одержані ними доходи (прибутки), а стосовно громадян — із урахуванням оподаткування осіб, які

займаються аналогічною діяльністю; відмови у проведенні документальної перевірки чи недопущення посадових осіб органів державної податкової служби для обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів або пов'язані з утриманням інших об'єктів оподаткування незалежно від їх місцезнаходження, обладнання, електронних контрольно-касових апаратів, комп'ютерних систем, що застосовуються для розрахунків за готівку із споживачами, вагокасових комплексів, систем та засобів штрихового кодування;

неподання органам державної податкової служби та їх посадовим особам бухгалтерських звітів, балансів, податкових декларацій (розрахунків), декларацій про валютні цінності, звітів про застосування електронних контрольно-касових апаратів, комп'ютерних систем та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, інших платежів;

непред'явлення свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, спеціальних дозволів (ліцензій, патентів тощо) на її здійснення, сертифікатів відповідності електронних контрольно-касових апаратів, комп'ютерних систем;

порушення підприємством, установою, організацією, громадянином — суб'єктом підприємницької діяльності встановленого законом порядку реєстрації в органі державної податкової служби як платників податків, відсутності обліку об'єктів оподаткування або коли існує реальна загроза витрачання коштів чи відчуження майна, вилучення яких у встановленому законом порядку є єдиним засобом відшкодування збитків, завданих державі у зв'язку з неплатоспроможністю юридичної особи, що перевіряється;

4) вилучати (із залишенням копій) у підприємств, установ та організацій документи, що свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків, інших платежів, та вилучати у громадян — суб'єктів підприємницької діяльності, які порушують порядок заняття підприємницькою діяльністю, реєстраційні посвідчення або спеціальні дозволи (ліцензії, патенти тощо) з наступною передачею матеріалів про порушення органам, що видали ці документи;

користуватися безперешкодно в службових справах засобами зв'язку, які належать підприємствам, установам і організаціям незалежно від форм власності;

надавати інформацію з Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів іншим державним органам відповідно до чинного законодавства.

У названих законах законодавець дає визначення низки правопорушень у сфері інформаційних відносин з метою упередження можливих негативних проявів у ході здійснення інформатизації.

Отже, *інформаційне законодавство в Україні сформовано*. При цьому, наведений перелік законодавства щодо регулювання суспільних інформаційних відносин далеко не повний.

Міжнародно-правові акти в сфері інформації:

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року.

2. Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру від 28 січня 1981 року.
3. Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 року.
4. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року.
5. Угода про співробітництво в галузі інформації від 09.10.1992 року.
6. Рекомендації Ради Європи «Про проблеми кримінально-процесуального права, пов'язані з інформаційними технологіями» № К.(95)13 від 11 вересня 1995 року.
7. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці
8. Директива 97/66/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання в особисте життя в телекомунікаційному секторі».
9. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 року.
10. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року.
11. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті» від 12.12.2003 року.
12. План дій «Україна - Європейський Союз», Європейська політика сусідства, схвалений Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 року.
13. Резолюція 60/45, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, «Досягнення у галузі інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 08.12.2005 року Міжнародно-правові акти в сфері інформації.